

Ollisteaddji modulat Kulturhámuhanjearahallamii (KHJ:i)

Njuolggadusat dasa mo váldit atnui KHJ' ollisteaddji modulaid

Dát modulat ollistit Kulturhámuhanjearahallama (KHJ') ja sáhttet veahkehit klinihkkáriid čađahit dárkilat kulturárvoštallama. Vuosttas gávccii ollisteaddji modula galget dahkat vejolažžan guorahallat čiekŋalasat kulturhámuhanjearahallama iešguđet KHJ-suorggi. Golbma čuovvu modula deattuhit veahkadagaid main leat sierra dárbbut, nammalassii mánáin ja nuorain, boarrásat rávesolbmuid ja vel sisafárreiddjiin ja báhtareiddjiin. Manimus modula guorahallá vásáhusaid ja oainnuid mat leat sis geain leat fuolahusdoaimmat, oažžun dihtii čielggasin makkár fuolahus lea sáhka ja makkár kultuvrralaš konteaksta das lea ja mo dat váikkuha su lagasbirrasa sosiála doarjagii gii oažžu fuolahusa. Dáid ollisteaddji modulaid lassii čohkke kulturhámuhanjearahallama (KHJ') informántaveršuvdna buohtastahtti dieđuid KHJ-fáttáid birra bearašlahtuin dahje fuolaheddjiin.

Klinihkkárat sáhttet geavahit dáid ollisteaddji modulaid guovtti láhkai:

- Lasáhussan kulturhámuhanjearahallamii KHJ:i čohkken dihtii eanet dieđuid iešguđet beliid birra dakkár gillámušaid oktavuodas mat čuhcet iešguđet veahkadagaide. Kulturhámuhanjearahallan KHJ čujuha relevánta modulaide juohke vuollebajilčállaga vuolde lágidan dihtii modulaid geavahan láhkai
- Vuđolaš kultuvrralaš árvoštallama reaidun beroškeahtá kulturhámuhanjearahallamis KHJ:s. Klinihkkárat sáhttet hálddašit ovttá, eanet dahje buot modulaid beroškeahtá das maid surggiid birra olbmo váttisvuodain sii háliidit eanet dieđuid.

Klinihkkárat berrejit atnit muittus ahte dušše muhtun gažaldagat modulain leat dat seammat go kulturhámuhanjearahallamis KHJ:s (merkejuvvon asteriskain [*]) dahje dain eará modulain. Dat dagaha vejolažžan hálddašit juohke modula beroškeahtá eará modulain. Klinihkkárat geat geavahit modulaid lasáhussan kulturhámuhanjearahallamii KHJ:i dahje hálddašit modulaid beroškeahtá KHJ:s, sáhttet guođdit dáid liiggálaš gažaldagaid.

Nu go kulturhámuhanjearahallamis KHJ:s ge sáhtta leat dárbu jearrat čuovvulangažaldagaid oažžun dihtii persovna vástádusaid čielggasin. Gažaldagaid lea vejolaš ođđasis hábmet dárbbu mielde. Modulat galget leat oahpisteaddjin kultuvrralaš árvoštallamii ja galget danne geavahuvvot dađistaga heivehaddji vuogi mielde vai gaskavuolta jearahallamis bisuhuvvo ja jearahallan joatkašuvvá lunddolaččat ja njuovžilit. Dakkár diliin main persovna ii náke vástidit gažaldagaide (ovdamearkka dihtii kognitiiva váilli dahje duodalaš psykosadili geažil), de lea dan sajis vejolaš jearrat daid gažaldagaid guoskevaš fuolahusolbmos. Fuolahusolbmo oainnuid lea maid vejolaš sihkkarastit geavahettiin daid modulaid mat leat fuolahusolbmuid várás.

Juohke modulas leat jearahallái bagadusat mat leat *vinjubustávaiguin* čállojuvvon. Modulaid lea vejolaš geavahit vuosttas klinihkalaš árvvoštallamis, maŋjeleappos divššus dahje divššu mángga dilis. Go geavaha modulaid mángii, de sáhtta oažžut lassedieđuid dađi mielde go gaskavuohta ovdána, namalassii erenoamážit go divššohasa ja divššára gaskavuohta ovdána.

Lohkalastte DSM-5 Section III, kapihttala «Cultural Formulation», section «Outline for Cultural Formulation» mas leat lassevttohusat dákkár jearahallamii.

1. Čilgenmodealla

Čatnasa kulturhámuhanjearahallamii gulli gažaldagaide (KHJ:i): 1, 2, 3, 4, 5 Muhtun kulturhámuhanjearahallan-gažaldagat geardduhuvvojit vuolábealde ja leat merkejuvvon asteriskkain (*). KHJ-gažaldat mii geardduhuvvo, lea [ ]-hápmásaš ruođuid siste.

JEARAHALLANBAGADUS: *Dán modula ulbmil lea čielggasmahttit mo dat olmmoš ieš ádde iežas váttisvuođa ja dan sivaidda iežas jurdagiid vuodul (čilgenmodeallat). Viidáseappot čielggasmahttojit ovddeš vásáhusat olbmuid hárrái, dahje diehtu sin hárrái, geain leat sullasaš váttisvuodát (gillámušat). Olmmoš sáhtta čilget váttisvuođa dávdamearkan, dainna lágiin ahte geavaha vissis doahpaga dahje dajaldaga (ovdamearkka dihtii “nearvvat”, “goasii buohccámin”), dili boađusin (ovdamearkka dihtii barggu massima geažil) dahje gaskavuođa boađusin (ovdamearkka dihtii riidduid geažil earáiguin). Vuolábealde ovdamearkkain berre geavahit dan olbmo iežas sániid ja bidjat daid “[VÁTTISVUOĐA]” sadjái. Jus lea mángga váttisvuodas sáhka, de lea vejolaš dutkat juohke, guoskevaš váttisvuođa. Gažaldagaid mat čuvvot, lea vejolaš geavahit oažžun dihtii ovdan mo dat olmmoš ieš ádde ja vásiha iežas váttisvuođa.*

ČILGEHUS SUTNJE GEAN DON ÁIGGUT JEARAHALLAT: Háliidivččen áddet daid váttisvuodaid maid geažil don boađat deike, vai sáhtán veahkehit du buoremus lági mielde. Áiggun jearrat dus muhtun gažaldagaid vai beasan diehtit eanet dan birra mii du mielas lea sivan du váttisvuodaide ja mo dat váikkuhit du juohkebeaivválaš eallimii.

Váttisvuođa oppalaš áddejupmi

1. *Sáhtát go munnje mitalit eanet das mo don áddet iežat [VÁTTISVUOĐA]? [ČATNASA KHJ Gaž.#1-2.]

2. Maid don dihtet iežat [VÁTTISVUOĐA] birra ovdalgo dat čuoza dutnje?

Gillámušat

3. Lea go dus ovdal leamaš sullasaš [VÁTTISVUOHTA]? Sáhtát go munnje mitalit dan birra?

4. Dovddat go earáid, dahje leat go gullan earáid birra, geain lea dát [VÁTTISVUOHTA]? Jus lea nu, sáhtát go válddahit dan olbmo [VÁTTISVUOĐA] ja mo dat váikkuha dan olbmui? Jáhkát go ahte seammá láhkai dáhpáhuvá dutnje ge?

5. Leat go oahppan iežat [VÁTTISVUOĐA] birra TV’, radio, magasiinnaid dahje interneahtha bokte? Sáhtát go mitalit maid don ohppet?

Sivvačilgehusat

6. *Sáhtát go mitalit munnje maid don jáhkát leat sivan iežat [VÁTTISVUHTII]? (JEARA EANET DÁRBBU MIELDE: Sáhttet go leat eanet sivat go dušše okta siva? [ČATNASA KHJ Gaž.#4.]

7. Lea go dus rievdan oaidnu das mii lea sivvan iežat [VÁTTISVUHTII]? Man láhkai de? Mii dat lei mii dagahii ahte dus nuppástuvai oaidnu dasa mii lea sivvan?

8. *Maid olbmot du bearrašis, du ustibat dahje earát du birrasis jáhkket leat sivvan du [VÁTTISVUHTII]? (*JEARA EANET DÁRBBU MIELDE*: Lea go sis eará oaidnu go dus dasa mii lea sivvan? Man láhkai?) [ČATNASA KHJ Gaž #.5.]

9. Mo jáhkát du [VÁTTISVUOĐA] váikkuhit du rupmašii? Du psyhkii (jurdađiidda ja dovdduide)? Du vuoiŋnalaš/eksistensiála dillái?

Dávdaovdáneapmi

10. Mo láve geavvat olbmuide geain lea dát [VÁTTISVUOHTA]? Maid jáhkát dáhpáhuvat iežat dilis?

11. Anát go iežat [VÁTTISVUOĐA] bahás váttisvuohtan? Manne nu? Mii lea vearrámus mii sáhtá dáhpáhuvat?

12. Man ollu váivvida du [VÁTTISVUOHTA] earáid du bearrašis, du ustibiid dahje du birrasa? Sáhtát go mitalit munnje eanet dan birra?

Veahki ohcan ja vuordámušat dikšui

13. Mo du mielas lea buoremus gieđahallat dán váttisvuođa?

14. Mo du bearraša mielas, du ustibiid mielas dahje du birrasa earáid mielas lea buoremus gieđahallat dán váttisvuođa?

2. Doaibmandássi

Čatnasa KHJ-gažaldahkii: 3

JEARAHALLANBAGADUS: Čuovvovaš gažaldagaid ulbmil lea čielggasmahttit olbmo doaibmandási dan ektui mii lea dehálaš sutnje ja dan kultuvrralaš referánsajovkui masa son gullá. Jearahallan álgá oppalaš gažaldagain daid bargamušaid birra mat leat dehálaččat su juohkebeaivválaš eallimii. Dasto čuvvot gažaldagat dakkár áššiid birra mat leat dehálaččat buori dearvvašvuhtii (namalassii sosiála gaskavuođaid, barggu/skuvlla, ekonomalaš dili ja resilienssa birra). Gažaldagat berrejit fátmastit oalle viidát ja leat oalle rahpasat vai lea vejolaš oažžut ovdan dan olbmo iežas vuoruhemiid ja perspektiivvaid. Jus háliida dárkileappot kártet su doaibmama sierra surggiid, de sáhtá geavahit dakkár standárdareaiddu go WHO-DAS II oktan dáinna jearahallamiin.)

ČILGEHUS SUTNJE GEAN DON ÁIGGUT JEARAHALLAT: Mun háliidivččen diehtit eanet das guđe bargamušat leat dutnje dehálepmosat du juohkebeaivválaš eallimis. Mun háliidan buorebut áddet mo du [VÁTTISVUOHTA] lea váikkuhan du návccaide čađahit daid bargamušaid, ja mo du bearraš dahje earát du birrasis dávistit dasa.

1. Mo lea du [VÁTTISVUOHTA] váikkuhan du návccaide čađahit dan maid don fertet dahkat juohkebeaivválaš dilis, dat mearkkaša, du beaivválaš dahkamušaide ja bargamušaide?
2. Mo lea du [VÁTTISVUOHTA] váikkuhan du návccaide árjjalaččat ovtastallat du bearrašiin ja earáiguin du eallimis?
3. Mo lea du [VÁTTISVUOHTA] váikkuhan du bargonávccaide?
4. Mo lea du [VÁTTISVUOHTA] váikkuhan du ekonomalaš dillái?
5. Mo lea du [VÁTTISVUOHTA] váikkuhan du návccaide oassálastit du lagasbirrasii ja oassálastit sosiála doaimmaide?
6. Mo lea du [VÁTTISVUOHTA] váikkuhan du návccaide loaktit juohkebeaivválaš dilis?
7. Guđemuččat dáin váttisvuodain váivvidit du eanemusat?
8. Guđemuččat dáin váttisvuodain váivvidit eanemusat du bearraša ja earáid du eallimis?

3. Sosiála fierpmádat

Čatnasa KHJ-gažaldagaide: 5, 6, 12, 15

JEARAHALLANBAGADUS: Čuovvovaš gažaldagat kártejit mo eahpeformálalaš sosiála fierpmádat váikkuha dan olbmo váttisvuodáide. **Olbmo eahpeformálalaš sosiála fierpmádahkii** gullet bearraš, ustibat ja eará sosiála oktavuodat mat olbmos leat barggu bokte, daid báikkiid bokte gosa olbmot čoahkkanit rohkadallamii/vuoigŋalaš meanuide dahje eará doaimmaide ja oktavuodáide. Gažaldat #1 kárte dehálaš olbmuid geat leat dan olbmo sosiála fierpmádagas, ja divššár berre heivehit čuovvolangažaldagaid vástádusaide. Dáid gažaldagaid ulbmil lea oažžut ovdan mo sosiála fierpmádat dávista váttisvuhtii, mo dan olbmo iežas mielas dávástus váikkuha váttisvuhtii ja mo dat olmmoš vällje dikšui searvadit sosiála fierpmádaga olbmuid.

ČILGEHUS SUTNJE GEAN DON ÁIGGUT JEARAHALLAT: Háliidivččen diehtit eanet das mo du bearraš, ustibat, bargoskihpárat, mielbargit ja eará dehálaš olbmot du eallimis leat váikkuhan du [VÁTTISVUHTII].

Dan olbmo sosiála fierpmádaga čoahkkádus

1. Geat leat du eallima deháleamos olbmot dál?
2. Lea go giige geasa don luhtát ja geainna don sáhtát hállat iežat [VÁTTISVUOĐA] birra? Gii? Earát?

Mo sosiála fierpmádat ádde váttisvuodá

3. Gii du bearrašis, du ustibiin dahje eará dehálaš olbmui du eallimis dihtet du [VÁTTISVUOĐA] birra?
4. Maid du bearaš dahje du ustibat jurddašit du [VÁTTISVUOĐA] birra? Mo sii áddejit du [VÁTTISVUOĐA]?
5. Lea go oktage gii ii dieđe du [VÁTTISVUOĐA] birra? Manne sii eai dieđe du [VÁTTISVUOĐA] birra?

Sosiála fierpmádaga dávisteapmi váttisvuhtii

6. Guđe rávvagiid leat bearašlahtut ja ustibat addán dutnje du [VÁTTISVUOĐA] hárrái?
7. Meannudit go bearaš, ustibat dahje eará olbmot duinna eará láhkai du [VÁTTISVUOĐA] geažil? Mo sii meannudit duinna eará láhkai? Manne sii meannudit duinna eará láhkai?
8. (JUS OLMMOŠ II LEAT MUITALAN BEARRAŠII DAHJE USTIBIIDDA IEŽAS VÁTTISVUOĐA BIRRA): Sáhtát go muitalit munnje eanet manne it leat válljen muitalit bearrašii dahje ustibiidda iežat [VÁTTISVUOĐA] birra? Mo jáhkát sii livčče dávistan jus sii livčče diehtán du [VÁTTISVUOĐA] birra?

Sosiála fierpmádat streassan/bufferin

9. Maid leat du bearaš, ustibat dahje eará olbmot du eallimis dahkan buoridan dihtii dahje álkidan dihtii dutnje gieđahallat [VÁTTISVUOĐA]? (JUS LEA EAHPEČIELGGAS: Mo lea dat veahkehan du [VÁTTISVUOĐA] hárrái?)
10. Makkár veahki dahje doarjaga vurdet don oažžut iežat bearrašis dahje ustibiin?
11. Mo lea du bearaš, du ustibat dahje eará olbmot du eallimis váikkuhan dasa ahte lea šaddan váddáseabbon dutnje gieđahallat iežat [VÁTTISVUOĐA]? (JUS LEA EAHPEČIELGGAS: Mo lea dat dagahan du [VÁTTISVUOĐA] vearrábun?)

Sosiála fierpmát divššus

12. Lea go giige du bearašlahtuin dahje ustibiin veahkehan du oažžut divššu iežat [VÁTTISVUHTII]?
13. Maid du bearaš ja du ustibat jurddašit das go don boadát deike oažžut divššu?
14. Háliidivččet go ahte du bearaš, du ustibat dahje earát ovttas barggašedje du divššuin? Jus háliidivččet, gii de galggašii leat mielde das ja mo?
15. Mo dat rievdadivččii du divššu jus du bearaš ja du ustibat livčče das mielde?

4. Psykososiála stressorat

Čatnasa KHJ-gažaldagaide: 7, 9, 10, 12

JEARAHALLANBAGADUS: *Dáid gažaldagaid ulbmil lea čielggasmahttit vel eambbo daid stressoriid mat leat dahkan váttisvuođa vearrábun dahje eará láhkai váikkuhan dan olbmo dearvvašvuhit. (Stressorat mat álggus dagahedje váttisvuođa, leat gieđahallojuvvon Čilgenmálle modulas.) Vuolábealde ovdamearkkain berre geavahit dan olbmo iežas sániid «[STRESSORIID]» sajis. Jus leat máŋga stressora, de lea vejolaš guorahallat juohke stressora.*

ČILGEHUS SUTNJE GEAN DON ÁIGGUT JEARAHALLAT: Don leat mitalan munnje muhtun áššiid birra mat dagahit du [VÁTTISVUOĐA] vearrábun. Háliidivččen gullat eanet dan birra.

1. Dáhpáhuvvá go mihkkege mii dahká du [VÁTTISVUOĐA] vearrábun, ovdamearkka dihtii váttisvuođat bearraša, barggu, ruđaid dahje eará ektui? Sáhtát go mitalit munnje eanet dan birra?
2. Mo dát [STRESSORAT] váikkuhit olbmuide du birrasis?
3. Mo don hálldašat dáid [STRESSORIID]?
4. Maid earát evttohit dáid [STRESSORIID] hálldašeami buorideapmin?
5. Maid vel sáhtáši dahkat dáid [STRESSORIIGUIN]?

JEARAHALLANBAGADUS: *Divššohasain sáhtá leat vuostemiella ságastallat dakkár eallindiliideaset birra mat sin mielas leat sensitiivvat, ja dat lea ášši mii sáhtá rievddadit kulturjoavkkus nubbái. Go jearrá vassis gažaldagaid, de lea vejolaš veahkehit divššohasa ságastallat stressoriid birra. Čále dása gažaldagaid guoskevaš stressoriid birra. Ovdamearkka dihtii:*

6. Leat go vásihan vealaheami dahje leat go olbmot duinna meannudan heittogit du duogáža dahje identitehta geažil? Duogážiin dahje identitehtain oaivildan ovdamearkka dihtii daid birrasiid maida don gulat, daid gielaid maid don hálat, gos don dahje du bearaš boahtá, guđe álbmotčerdii don gulat dahje du čearddalaš duogáža, du sohabeali dahje du seksuála soju, ja du osku dahje religiovna. Leat go dát vásáhusat váikkuhan du [STRESSORIIDDA] dahje du [VÁTTISVUHTII]?

5. Vuoiŋnalašvuohta, religiovdna ja eksistentiála/árvovuđot árbevierut

Čatnasa KHJ-gažaldagaide: 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15

JEARAHALLANBAGADUS: Čuovvovaš gažaldagaid ulbmil lea čielggasmahttit mo vuoiŋnalašvuohta, religiovdna dahje eará árvovuđot dahje filosofalaš árbevierut váikkuhit dan olbmo váttisvuođaide ja daidda gullelaš vuorjašuvvamiidda. Olbmuin sáhttet leat máŋga vuoiŋnalaš, árvovuđot ja oskkolaš gullelašvuođa dahje geavada. Jus dat olmmoš muitala vissis jáhkuid dahje geavadiid birra, de jeara sus man muddui son lea gitta dan árbevierus, ja mo dat váikkuha su klinihkalaš váttisvuođa hálddašeapmái. Vuolábealde ovdamearkkain berre geavahit dan olbmo iežas sániid dakkár doahpagaidda sajis go «[VUOIŊNĀLAŠ, OSKKOLAŠ DAHJE ÁRVOVUĐOT ÁRBEVIERU(ID) NMAHUSA(ID)]». Jus dat olmmoš muitala eanet go ovtta árbevieru birra, de sáhtta guorahallat dain juohke ovtta. Jus dat olmmoš ii namut vissis árbevieru, de geavat “vuoiŋnalaš, oskkolaš dahje eará árvovuđot árbevieruid” dan sajis go árbevieru vissis namahusa.

(Ovdamearkka dihtii Q5: «Mo váikkuhit vuoiŋnalašvuohta, religiovdna dahje eará árvovuđot árbevierut du juohkebeaivválaš eallimii?»)

ČILGEHUS SUTNJE GEAN DON ÁIGGUT JEARAHALLAT: Veahkehan dihtii du buoremus lági mielde háliidivččen jearrat dus muhtun gažaldagaid das mo vuoiŋnalašvuohta, religiovdna dahje eará árvovuđot árbevierut mearkkašit du eallimii ja mo dat váikkuhit dasa mo don gieđahalat daid váttisvuođaid mat leat vuolggahan du deike.

Vuoiŋnalaš, oskkolaš ja árvovuđot identitehta

1. Gulat go vissis vuoiŋnalaš, oskkolaš dahje árvovuđot árbevirrui/suorgái dahje identifiseret go iežat dainna? Sáhtát go muitalit munnje eanet dan birra?
2. Gulat go dakkár searvegoddái dahje servodahkii mii čatnasa dán árbevirrui/suorgái?
3. Guđe vuoiŋnalaš, oskkolaš dahje árvovuđot duogáš lea du bearašlahtuin?
4. Muhtumin gullet olbmot máŋgga suorgái/árbevirrui. Leat go eará vuoiŋnalaš, oskkolaš dahje árvovuđot árbevierut/suorggit maiguin don identifiseret iežat dahje maidda oassálasttát?

Vuoiŋnalaš, oskkolaš ja árvovuđot árbevieruid mearkkašupmi

5. Maid mearkkašit [VUOIŊNĀLAŠ, OSKKOLAŠ DAHJE ÁRVOVUĐOT ÁRBEVIERU(ID) NMAHUSA(AT)] du juohkebeaivválaš eallimii?

6. Maid mearkkašit [VUOINŃALAŠ, OSKKOLAŠ DAHJE ÁRVOVUĐOT ÁRBEVIERU(ID) NAMAHAUS(AT)] du bearrašii, ovdamearkka dihtii bearašávvdemiide, náittosguoimmi dahje skuvlla válljemii?

7. Guđe doaimmaid [VUOINŃALAŠ, OSKKOLAŠ DAHJE ÁRVOVUĐOT ÁRBEVIERU(ID) NAMAHAUS(AT)] *oktavuođas* čađahat don ruovttus iežat geahčen, ovdamearkka dihtii rohkodallama, meditašuvnna dahje biebmollui gulli vassis njuolggadusaid *oktavuođas*? Man dávjá čađahat don dáid doaimmaid? Man dehálaččat leat dát doaimmat du juohkebeaivválaš eallimii?

8. Guđe doaimmaide searvvat don olggobealde ruovttu [VUOINŃALAŠ, OSKKOLAŠ DAHJE ÁRVOVUĐOT ÁRBEVIERU(ID) NAMAHAUS(AT)] *oktavuođas*, ovdamearkka dihtii searvvat go *meanuide dahje manat go* [GIRKUS, TEMPELIS DAHJE MOSKEAS?]? Man dávjá don *oassálasttát*? Man dehálaččat leat dát doaimmat du eallimii?

Oktavuohta [VÁTTISVUHTII]

9. Mo lea [VUOINŃALAŠ, OSKKOLAŠ DAHJE ÁRVOVUĐOT ÁRBEVIERU(ID) NAMAHAUS(AT)] veahkehan du hálddašit iežat [VÁTTISVUOĐA]?

10. Leat go háleštan iežat [VUOINŃALAŠ, OSKKOLAŠ DAHJE ÁRVOVUĐOT ÁRBEVIERU(ID) NAMAHAUS(AT)] servodaga jođiheddjiin, oahpaheddjiin dahje earáiguin iežat [VÁTTISVUOĐA] birra? Man láhkai lei dat ávkkálaš?

11. Lea go du mielas leamaš ávkkálaš lohkat [SPIRITUÁLA, OSKKOLAŠ DAHJE ÁRVOVUĐOT ÁRBEVIERUIDE GULLI GIRJJI/GIRJJIID (OMD. BIIBBALA, KORÁNA)] dahje guldalit TV´, radio, interneahtha dahje eará mediaid prográmmaid (ovdamearkka dihtii DVD:id) [VUOINŃALAŠ, OSKKOLAŠ DAHJE ÁRVOVUĐOT ÁRBEVIERU(ID) NAMAHAUSA(ID)] *oktavuođas*? Man láhkai?

12. Leat go du mielas dakkár geavadat [VUOINŃALAŠ, OSKKOLAŠ DAHJE ÁRVOVUĐOT ÁRBEVIERU(ID) NAMAHAUS(AT)] *oktavuođas nugo rohkos, meditašuvdna, meanut dahje bassivádjoleaddjimátkkit leamaš ávkkálaččat du* [VÁTTISVUOĐA] *hálddašeapmái*? Man láhkai?

Vejolaš streassadilit dahje riiddut vuoinŃalaš, oskkolaš dahje árvovuđot árbevieruid *oktavuođas*

13. Leat go [VUOINŃALAŠ, OSKKOLAŠ DAHJE ÁRVOVUĐOT ÁRBEVIERU(ID) NAMAHAUS(AT)] bealit váikkuhan du [VÁTTISVUHTII]?

14. Leat go vásihan persovnnalaš hástalusaid dahje unohisvuođaid iežat [VUOINŃALAŠ, OSKKOLAŠ DAHJE ÁRVOVUĐOT ÁRBEVIERU(ID) NAMAHAUS(AT)] identitehta dahje geavadiid *oktavuođas*?

15. Leat go vásihan makkár ge vealaheami iežat [VUOINŃALAŠ, OSKKOLAŠ DAHJE ÁRVOVUĐOT ÁRBEVIERU(ID) NAMAHAUS(AT)] identitehta dahje geavadiid geažil?

16. Lea go dus leamaš riidu earáiguin vuoiŋŋalaš, oskkolaš dahje árvovuđot gažaldagaid olis?

6. Kultuvrralaš identitehta

Čatnasa KHJ-gažaldagaide: 6, 7, 8, 9, 10 Muhtun KHJ-gažaldagat geardduhuvvojit vuolábealde ja leat merkejuvvon asteriskkain (*). KHJ-gažaldagat mat geardduhuvvojit, leat [ ]-ruođuid siste.

JEARAHALLANBAGADUS: *Dán modula áigumuš lea čielggasmahttit ain eanet dan olbmo kultuvrralaš identitehta ja mo dat lea váikkuhan su dearvvašvuhtii ja loaktimii. Čuovvovaš gažaldagat guorahallet su kultuvrralaš identitehta ja mo dat sáhtta leat hábmen su dálá váttisvuoda. Mii geavahit **kultur**-doahpaga viiddes áddejumis masa gullet buot vuogit mo son ádde iežas identitehta ja vásáhusaid čuovvovaš dilálašvuodaid vuodul: joavkkuid, servodagaid dahje eará searvevuodaid vuodul, oktan nationála dahje geográfalaš duogážiin, etnikkalaš joavkkuin, álbmotčearddain, sohkabeliin, seksuála sojuin, sosiála seađuin, oskkolaš/vuoiŋŋalaš/eksistentiála sojuin ja gielain.*

ČILGEHUS SUTNJE GEAN DON ÁIGGUT JEARAHALLAT: Muhtumin váikkuha olbmuid duogáš dahje identitehta dasa mo sii vásihit gillámuša ja daid dearvvašvuodabálvalusaid maid sii ožžot. Vai sáhtán veahkehit du nu bures go vejolaš, de háliidivččen diehtit eanet du duogáža dahje identitehta birra. Duogážiin ja identitehtain oaivvildan ovdamearkka dihtii dan joavkku/daid organisašuvnnaid maid don gulat, daid gielaid maid don hálat, gos don dahje du bearáš boahtá, du álbmotčeardda dahje du etnikkalaš duogáža, du sohkabeali dahje du seksuála soju, ja du oskku dahje religiovna.

Nationála, etnikkalaš, álbmotčeardda duogáš

1. Gos leat riegádan?
2. Gos riegádedje du váhnemat ja ádját ja áhkut?
3. Mo don válddahat iežat bearraša nationála, etnikkalaš ja/dahje álbmotčeardda duogáža?
4. Mo lávet válddahit iežat go muitalat iežat duogáža birra olbmuid olggobealde iežat birrasa? Muhtumin mii válddahit iežamet veahá eará láchkai iežamet birrasa olbmuid. Mo válddahat iežat sidjiide?
5. Iežat duogáža guđe beallái orut don gullamin lagamusat? Muhtumin dat molsašuddá dan vuodul guđe eallinsuorggi birra mii hállat. Mo lea dat ruovttu dáfus? Dahje barggu dáfus? Dahje ustibiid dáfus?

6. Vásihat go váttisvuodaid iežat duogáža ektui, nugo vealaheami, ahte gillát stirdon miellaguottuid dahje boasttu áddejumiid?

7. *Lea go mihkkege du duogáža oktavuodas mii sáhtta váikkuhit du [VÁTTISVUHTII], dahje eanet oppalaččat du dearvvašvuhtii dahje daidda dearvvašvuodabálvalusaide maid don oaččut? [Čatnasa KHJ Gažld.#9]

Giella

8. Guđe giellaid hálat njuovžilit?

9. Guđe giellaid hálet bajásšattadettiinat?

10. Guđe giellaid hállabehtet du ruovttus? Guđe dain giellain hálat don?

11. Guđe giellaid geavahat iežat bargosajis dahje skuvllas?

12. Guđe giella háliidat don geavahit go oaččut dearvvašvuodabálvalusaid?

13. Guđe giellaid máhtát don lohkat? Naba čállit?

Migrašuvdna

JEARAHALLANBAGADUS: *Jus dat olmmoš lea riegádan eará riikkas, de geavahuvvojit gažaldagat 1-7. [Báhtareddjiid várás, geavat modula mii lea Báhtareddjiid ja sisafárrejeddjiiid birra vai oaččut dárkilat migrašuvdnahistorjjá.]*

14. Goas bohtet dán riikii?

15. Manne mearridit guođdit iežat álgoriikka?

16. Mo lea du eallin rievdan mannjágo bohtet deike?

17. Maid don váillahat dan báikkis dahje servodagas gos don boadát?

18. Guđe vuorjašumit leat dus du iežat ja du bearraša boahtteáiggi hárrái dáppe?

19. Mii lea du dálá orrunstáhtus dán riikkas (ovdamearkka dihtii dorvoohcci, stáhtalahttu, studeantavisum, bargolohpi)? *Fuomáš ahte dát sáhtta leat sensitiiva dahje konfidentiála fáddá dakkár olbmui geas lea eahpesihkkaris orrunvuodđu.*

20. Mo lea migrašuvdna váikkuhan du dearvvašvuhtii dahje du bearraša dearvvašvuhtii?

21. Lea go mihkkege du migrašuvdnavásáhusas dahje dálá orrunstáhtusis dán riikkas mii dagaha rievdadusa du [VÁTTISVUHTII]?

22. Lea go mihkkege du migrašuvdnávásáhusas dahje dálá orrunstáhtusis mii váikkuha du vejolašvuhtii oažžut rievttes veahki du [VÁTTISVUHTII]?

Vuoigŋalašvuohta, religiovdna ja árvovuđot árbevierut

23. Identifiseret go iežat makkár ge oskkuin dahje árvovuđot dahje vuoigŋalaš árbevieruin?

JEARAHALLANBAGADUS: Boahtte gažaldagas berrejit dan olbmo iežas sánit eai ge [VUOINŊALAŠ, OSKKOLAŠ DAHJE ÁRVOVUĐOT ÁRBEVIERU(ID) NAMAĦUS(AT)]» geavahuvvot.

24. Man ollu mearkašit [VUOINŊALAŠ, OSKKOLAŠ DAHJE ÁRVOVUĐOT ÁRBEVIERU(ID) NAMAĦUS(AT)]» du juohkebeaivválaš eallimii?

25. Leat go du bearašlahtuin dat seamma vuoigŋalaš, oskkolaš dahje árvovuđot árbevierut go dus? Sáhtát go mitalit munnje eanet dan birra?

Sohkabealidentitehta

ČILGEHUS SUTNJE GEAN DON ÁIGGUT JEARAHALLAT: Muhtun olbmuid mielas orru leamen nu ahte sin sohkabealli [dm. sosiála rollat ja vuordámušat go lea sáhka leahkimis] almmáiolmmoš, nisssonolmmoš, transsohkabealat, bojusohkabealat dahje interseksa] váikkuha sin dearvvašvuhtii ja dasa makkár dearvvašvuođabálvalusaid sii dárbbášit.

JEARAHALLANBAGADUS: Vuolábealde ovdamearkkain berre geavahit dan olbmo iežas sániid «[SOHKABEALI]» sajis. Jearahalli dáidá berret geavahit ovdamearkkaid dahje čilget doahpaga “SOHKABEALI” guoskevaš dajaldagaiguin (ovdamearkka dihtii “leahkit almmáiolmmoš”, “leahkit transsohkabealat nisssonolmmoš”).

26. Lea go du mielas du [SOHKABEALLI] váikkuhan du [VÁTTISVUHTII] dahje du dearvvašvuhtii eambo oppalaš mearkašumis?

27. Lea go du mielas du [SOHKABEALLI] váikkuhan du vejolašvuhtii oažžut daid dearvvašvuođabálvalusaid maid don dárbbášat?

28. Orru go du mielas leamen nu ahte dearvvašvuođabargiin leat dakkár jáhkut du birra dahje miellaguottut dutnje dahje du [VÁTTISVUHTII] du [SOHKABEALI] geažil?

Seksuála soju identitehta

ČILGEHUS SUTNJE GEAN DON ÁIGGUT JEARAHALLAT: Seksuála sodju sáhhtá maid leat dehálaš olbmuide ja dasa man álki sin mielas lea ohcat dearvvašvuođabálvalusaid. Háliidivččen jerrat dus muhtun gažaldagaid du seksuála soju birra. Miedat go don vástidit gažaldagaide mat leat du seksuála soju birra?

29. Manin don válddahat iežat seksuála soju? (ovdamearkka dihtii heterofiilan, homofiilan, lesban, bonjusohkabealagin, panfiilan dahje interseksan)?

30. Lea go du mielas du seksuála sodju váikkuhan du [VÁTTISVUHTII] dahje du dearvvašvuhtii eanet oppalaččat?

31. Orru go du mielas du seksuála sodju váikkuheamen du vejolašvuhtii oažžut dakkár dearvvašvuodabálvalusaid maid don dárbbášat iežat [VÁTTISVUOĐA] geažil?

32. Orru go du mielas leamen nu ahte dearvvašvuodabargiin leat dakkár jáhkut du birra dahje miellaguottut dutnje dahje du [VÁTTISVUHTII] mat čatnasit du seksuála sodjui?

Čoahkkáigeassu

33. Don leat muitalan munnje iežat duogáža ja identitehta iešguđet beliid birra ja mo dat leat váikkuhan du dearvvašvuhtii ja loaktimii. Leat go eará bealit du identitehtas maid mun berren dovdat vai buorebut ádden makkár dearvvašvuodabálvalusaid don dárbbášat?

34. Guđe bealit du duogážis dahje identitehtas leat dehálepmosat du [VÁTTISVUOĐA] hárrái?

7. Hálddašeapmi ja veahki ohcan

Čatnasa KHJ-gažaldagaide: 6, 11, 12, 14, 15 Muhtun KHJ-gažaldagat geardduhuvvojit vuolábealde ja leat merkejuvvon asteriskkein (*). KHJ-gažaldagat mat geardduhuvvojit, leat [ ]-hápmásaš ruođuid siste.

JEARAHALLANBAGADUS: *Dán modula áigumuš čielggasmahttit dan olbmo vugiid hálddašit guoskevaš váttisvuođa. Dat olmmoš sáhtta leat čilgen váttisvuođa symptomán dahje geavahan doahpaga dahje dajaldaga (ovdamearkka dihtii “nearvvat”, “goasii buohccámin”, bosttahuvvan), eallindilálašvuođa boađusin (ovdamearkka dihtii massán barggu) dahje gaskavuođa boađusin (ovdamearkka dihtii riiddut nuppiiguin). Vuolábealde ovdamearkkain berre geavahit olbmo iežas sániid dan sajis go «[VÁTTISVUOĐA]». Jus leat eanet váttisvuodát, de lea vejolaš guorahallat juohke guoskevaš váttisvuođa. Čuovvovaš gažaldagaid lea vejolaš geavahit oažžun dihtii eanet máhtu dan birra mo olmmoš ieš ádde ja vásiha váttisvuođa.*

ČILGEHUS SUTNJE GEAN DON ÁIGGUT JEARAHALLAT: Mun háliidivččen diehtit nu ollu go vejolaš daid váttisvuodaid birra mat dagahit ahte don boađat deike, vai sáhtán du veahkehit buorebut. Háliidivččen jearrat mo don leat geahččalan hálddašit iežat váttisvuodaid ja oažžut veahki daidda.

ležas váttisvuodaid hálddašeapmi

*Sáhtát go mitalit munnje eanet das mo don geahččalat hálddašit [VÁTTISVUOĐA] dál? Lea go dát hálddašanvuohki veahkehan? Jus nu lea, man láchkai de? [ČATNASA KHJ Gaž.#11.]

2. *Sáhtát go mitalit munnje eanet dan birra mo don leat geahččalan hálddašit [VÁTTISVUOĐA] dahje sullasaš váttisvuodaid ovdal? Jus nu lea, man láchkai de [ČATNASA KHJ Gaž.#11.]

3. Leat go ohcan veahki iežat [VÁTTISVUHTII] interneahatas, girjjiid lohkamiin, TV-programmaid geahččamiin dahje jietnabáddemiid guldalemiin, videoid dahje eará gálduid geavahemiin? Jus nu lea, de guđemučča dain geavahit don? Maid ohppet? Veahkehii go?

4. Geavahat go geavadiid mat čatnasit vuoiŋŋalaš, oskkolaš dahje árvovuđot árbevieruide hálddašan dihtii iežat [VÁTTISVUOĐA]? Ovdamearkka dihtii rohkadallama, meditašuvnna dahje eará geavadiid maid don čađahat iežat dáhtuin?

5. Leat go geahččalan buoridit iežat [VÁTTISVUOĐA] luonddudálkasiiguin dahje reseapttahis dálkasiiguin, nu go dakkár dálkasiiguin maid fidne buvddas oastit? Jus nu lea, makkár luonddudálkasiid dahje dálkasiid de? Veahkehedje go dat?

Sosiála fierpmádat

6. *Leat go mitalan ovttage bearašlahttui iežat [VÁTTISVUOĐA] birra? Leat go bearašlahtut veahkehan du hálddašit [VÁTTISVUOĐA]? Jus nu lea, man láchkai de? Maid sii evttohedje ahte don galggašit dahkat hálddašan dihtii iežat [VÁTTISVUOĐA]? Lei go das miige vehkiid? [ČATNASA KHJ Gaž.#15.]

7. *Leat go mitalan ustibii dahje bargoskihpárii iežat [VÁTTISVUOĐA] birra? Leat go ustibat dahje bargoskihpárat veahkehan du hálddašit [VÁTTISVUOĐA]? Jus nu lea, man láchkai de? Maid sii evttohedje ahte don galggašit dahkat hálddašan dihtii iežat [VÁTTISVUOĐA]? Veahkehii go dat? [ČATNASA KHJ Gaž.#15.]

Veahki ohcan ja dikšun olggobealde sosiála fierpmádaga

8. Oassálasttát go dakkár doaimmaide main earát leat mielde ja mat čatnasit vuoiŋŋalaš, oskkolaš dahje morála árbevieruide? Ovdamearkka dihtii, leat go mielde eallinoaidnojoavkkuin dahje oskkolaš čoahkkanemiin, hálát go iežat joavkku eará olbmuiiguin dahje joavkku jođiheddjiin? Lea go oktage sis sáhttán veahkehit du [VÁTTISVUOĐA] hálddašemiin? Man láchkai de?

9. Leat go goassege geahččalan oažžut veahki iežat fástadoaktáris iežat [VÁTTISVUOĐA] hárrái? Jus nu lea, geas ja goas de? Makkár divššu ožžot? Veahkehii go dat?

10. Leat go goassege geahččalan oažžut veahki iežat [VÁTTISVUOĐA] ektui dakkár psyhkalaš dearvvašvuodabargis go ráđđeaddis, psykologas, sosiálabargis, psykiáhtaris dahje eará fágabargis. Jus nu lea, geas ja gos de? Makkár divššu sii adde? Veahkehii go dat?

11. Leat go ohcan veahki makkár ge veahkeheaddjis gii ii lean doavttir, hálddašan dihtii iežat [VÁTTISVUOĐA], ovdamearkka dihtii kiropráktoris, akupunktevrras, homeopáhtas dahje earálágan buorideaddjis? Makkár divššu sii rávvejedje du váldit čoavdin dihtii váttisvuođa? Veahkehii go dat?

Dálá divššodeapmi

12. Manne don bohtet deike oažžut veahki iežat [VÁTTISVUOĐA] divššuin? Lei go oktage gii evttohii ahte don berrešit bohtit deike oažžut divššu? Jus nu lea, gii ja manne de son evttohii du bohtit deike?

13. Makkár veahki doaivvut oažžut dáppe [dán ossodagas] iežat [VÁTTISVUOHTA] ektui?

8. Divššohasa ja divššára gaskavuohta

Čatnasa KHJ-gažaldahkii: 16 Muhtun KHJ-gažaldagat geardduhuvvojit vuolábealde ja leat merkejuvvon asteriskkain (*). KHJ-gažaldagat mat geardduhuvvojit, leat [ ]-ruođuid siste.

JEARAHALLANBAGADUS: Čuovvovaš gažaldagat gusket vejolaš kultuvrralaš váikkuheapmái divššohasa ja divššára gaskavuođas nu go dat bohtá ovdan das mo dat olmmoš čilge iežas vuorjašuvvamiid ja das mo divššár árvoštallá dan olbmo váttisvuođaid.

*Mii geavahit doahpaga **kultuvrra** viiddes áddejumis masa gullet buot vuogit mo dat olmmoš iežas identitehta ja vásáhusaid ádde joavkkuid, servodaga dahje eará searvevuođaid vuođul, maddái daid ge vuođul mat leat nátionála álgaga, etnihkalaš joavkku, álbmotčeardda, sohabeali, seksuála soju, sosiála seađu, oskkolaš/vuoigŋalaš/eksistentiála soju ja giela geažil.*

Vuosttas oassi gažaldagain kártejit njeallje suorggi divššára ja divššohasa gaskavuođas divššohasa oainnu vuođu ja dat suorggit leat vásáhusat, vuordámušat, gulahallan ja vejolašvuodát ovttas bargat divššáriin. Nubbi oassi gažaldagain gusket divššárii ja gažaldagaiguin lea áigumuš láidet smiehttamušaid dan birra maid kultuvrralaš bealit markkašit dikšungaskavuhtii, klinihkalaš árvoštallamii ja dikšunplánemii.

ČILGEHUS DIVŠŠOHASSII: Háliidivččen diehtit mo lea leamaš dutnje háleštit muinna ja eará divššáriiguin iežat [VÁTTISVUOĐA] birra ja iežat dearvvašvuođa birra oppalohká. Háliidivččen jerrat muhtun gažaldagaid du oainnuid, vuorjašuvvamiid ja vuordámušaid birra.

GAŽALDAGAT DIVŠŠOHASSII:

1. Makkár vásáhusat leat dus leamaš divššáriiguin ovdal? Mii veahkehii du buoremusat?

2. Leat go dus leamaš váttisvuodát divššáriiguin ovdal? Mii du mielas lei váttis dahje veahkehii uhccán?

3. Háleštheadnu dal dan veahki birra maid don háliidat oažžut dáppe. Muhtumat háliidit dakkár divššáriid geain lea seamma duogáš go sis (ovdamearkka dihtii ahki, álbmotčearda, osku dahje eará mihtilmasvuodát) dannego sii navdet ahte lea álkit go áddehallet. Leat go dus háliidusat dahje jurdagat dan birra makkár divššár áddešii du buoremusat?

4. *Muhtumin sáhttet erohusat gaskal divššohasa ja divššára dahkat váttisin sudnuide áddehallat. Leat go dus vuorjašuvvamat dan ektui? Jus nu lea, man láhkai de? [ČATNASA KHJ Gaž.#16.]

JEARAHALLANBAGADUS: *Gažaldat 5# guoská divššohasa ja divššára gaskavuoda ovdáneapmái divššu áigge. Dat oažžu ovdan divššohasa vuordámušaid divššárii ja sáhttá geavahuvvot ságastallama álgaheapmái dan birra mo soai sáhttiba ovttas bargat dainna dearvvašvuodáfuolahusain maid dat olmmoš oažžu.*

5. Divššohasa vuordámušat divššárii leat dehálaččat. Mo moai sáhtte buoremusat ovttas barggat ovddasguvlui du divššuiin?

GAŽALDAGAT DIVŠŠÁRII MAŊŊÁ JEARAHALLAMA:

1. Mo don vásihit gaskavuoda divššohassii? Váikkuhedje go kultuvrralaš ovttalárganvuodát ja erohusa dudno gaskavuhtii? Mo?

2. Mo don vásihit gulahallama divššohasain? Váikkuhedje go kultuvrralaš ovttalárganvuodát ja erohusat dudno gulahallamii? Mo?

3. Jus geavahit dulkka, mo váikkuhii dat ahte dulka lei das, dahje su dulkonvuohki, gaskavuhtii dahje gulahallamii divššohasain ja daidda dieđuide maid don ožžot?

4. Mo váikkuhii divššohasa kultuvrralaš duogáš dahje identitehta, eallindilli ja/dahje sosiála konteksta dasa mo don áddejit su váttisvuoda ja du diagnostihkalaš árvoštallamii?

5. Mo váikkuhii divššohasa kultuvrralaš duogáš dahje identitehta, eallindilli ja/dahje sosiála konteksta du dikšunplánii dahje du rávvagiidda?

6. Vásihit go ahte jearahallan duođaštii dahje geahnohuhtii du ovddalgihtii oainnu divššohasa kultuvrralaš duogáža dahje identitehta ektui? Jus nu lea, mo de?

7. Leat go bealit du iežat identitehtas mat sáhttet váikkuhit du miellaguottuide divššohassii?

9. Mánát skuvlaagis ja nuorat

JEARAHALLANBAGADUS: Dát mielddus lea jurddašuvvon nuoraide ja boarrásat mánáide skuvlaagis. Dan berre geavahit ovttas daid standárda kártenreaidduiguin mánáid mentála dearvvašvuođa várás, mat kártejit bearašgaskavuođaid (oktan buolvvaidgaskasaš fáttáiguin), ustitgaskavuođaid ja skuvlabirrasa. Áigumuš dáid gažaldagaiguin lea fuomášit, máná dahje nuora perspektiivva vuođul, maid ahkái guoski kultuvrralaš vuordámušat mearkkašit. Gažaldagat galget maid identifiseret vejolaš skuvlla, ruovttu ja ustitjoavkku gaskasaš kulturerohusaid ja kártet dan váikkuhit go dát dan dillái dahje váttisvuhtii mii dagahii ahte dat nuorra bođii dikšui. Gažaldagat guorahallet eahpenjuolga vugiin kultuvrralaš hástalusaid, stressoriid ja resilienssa ja fáttáid mat čatnasit kultuvrralaš hybriditehtii, seahkalas etnisitehtii dahje gullevašvuhtii eanet čearddalaš joavkkuide. Mánáide ja nuoraide lea dehálaš gullat ustitjovkui, ja gažaldagat mat dutket čearddalašvuođa, oskkolaš identitehta, rasismma dahje sohkaabealerohusaid, berrejit leat mielde seammás go divššár diktá máná jođihit ságastallama. Muhtun mánát eai soaitte nagodit vástidit buot gažaldagaide, nu ahte divššár berre válljet ja heivehit gažaldagaide sihkarastin dihtii ahte dat leat heivehuvvon máná ovdánandássái. Máná ii galgga geavahuvvot informántan dainna áigumušain ahte divššár galgá oažžut sosio-demográfalaš dieđuid bearraša birra dahje eksplisihitta analysa dain kultuvrralaš beliin mat leat sin váttisvuođain. Appendivssas lea kultuvrralaš beliid visogovva ovdáneamis ja váhnenrollas, maid lea vejolaš kártet váhnenjearahallamis.

ČILGEHUS MÁNNÁI/NURRII: Moai letne hállan du bearraša fuolastuvvamiid birra. Dál háliidivččen diehtit mo don dovddat iežat go leat _____ jagi boaris?

Ahkái gullevaš dovdu sierranas oktavuodain

1. Orut go leamen dego iežat ahkásaš eará mánát/nuorat? Mo?
2. Orut go muhtumin leamen earálágan go eará mánát/nuorat geat leat du iežat agis? Mo?
3. JUS MÁNNÁ/NUORRA DOVDDASTA MUHTUMIN LEAMEN EARÁLÁGAN: Lea go dat dovdu ahte leat earálágan, dus eanemusat go don leat ruovttus, skuvllas, barggus ja/dahje eará sajiin?
4. Orru go du bearaš leamen earálágan go eará bearrašat?
5. Hálat go eanet go dušše ovtta giela? Geaiguin ja goas?
6. Mearkkaša go du namma mo ge erenoamážit dutnje? Du bearrašii? Olbmuide du birrasis?

7. Lea go mihkkege erenoamážiid dus masa don liikot dahje mas don leat rámis?

Ahkái gullelaš stressorat ja doarjja

8. Mii lea buorre leat mánna/nuorra go don leat ruovttus? Skuvllas? Go leat ovttas ustibiiguin?

9. Mii ii leat buorre leat mánna/nuorra go don leat ruovttus? Skuvllas? Go leat ovttas ustibiiguin?

10. Gii doarju du go dan dárbbašat? Ruovttus? Skuvllas? Go leat ovttas ustibiiguin?

Ahkái gullelaš vuordámušat

JEARAHALLANBAGADUS: Mo mánnavuođa ádden ja ahkái gullelaš láhtten molsašuddet ollu kultuvrras kultuvrii. Áigumuš dáid gažaldagaiguin lea oažžut ovdan mánna/bearraša normatiiva rámma(id) ja mo dat vejolaččat leat earáláganat go eará kultuvrralaš birrasat.

11. Maid vurdet váhnemat dahje váhnenváhnemat du ahkášaš mánna/nuoras? (ČILGE: Ovdamearkka dihtii bargobihtáid, skuvlabargguid, duhkoraddama, oskkolaš doaimmaid hárrái.)

12. Maid vurdet du oahpaheaddjit du ahkášaš mánna/nuoras?

13. **JUS DAN OLBMOS LEAT OAPPÁT/VIELJAT:** Maid vurdet du oappát/vieljat du ahkášaš mánna? (ČILGE: Ovdamearkka dihtii mánnaageahču, veahki bihtáiguin, deaivadeami moarsiin/irggiin, bivttasválljema hárrái.)

14. Maid vurdet du ahkášaš eará mánna/nuorat du ahkášaš mánna/nuoras?

Rávvasmuvvan dahje láddan (DUŠŠE NUORAIDE)

15. Leat go dehálaš ávvudeamit dahje lágideamit du birrasis mat čalmmustahttet ahte olmmoš lea juksan vassis agi dahje šaddan boarráseabbon?

16. Goas nuorra adnojuvvo rávesolmmožin du bearrašis dahje du birrasis?

17. Goas du skuvlaoahpaheaddjit adnet nuora leat šaddan rávesolmmožin?

18. Mii lea buorre dahje váttis šaddamis nuorra nissonin dahje nuorra almmájin du bearrašis? Skuvllas? Du birrasis?

19. Mo orru du mielas leamen šaddat boarráseabbon dahje rávesolmmožin?

20. Mo lea du eallin ja du geatnegasvuodát earáláganat go du váhnemiid eallin ja geatnegasvuodát?

LASÁHUS VÁHNENJEARAHALLAMII

JEARAHALLANBAGADUS: *Dieđuid kultuvrralaš váikkuhusaid birra máná ovdáneapmái ja váhnenrollii lea buoremus oažžut go jearahallá máná váhnemiid dahje fuolahusolbmuid. Lassin daidda fáttáide mat njuolggá čatnasit ovdan bohtán váttisvuodáide, lea ávkkálaš jearahit čuovvovačča birra:*

- Makkár sadij/rolla dán mánás lea bearrašis (ovdamearkka dihtii boarráseamos gánda, áidna nieida)
- Proseassa ovdalgo máná oaččui nama (Gii válljii nama? Lea go namas sierra mearkkašupmi? Geain vel lea seamma namma?)
- Ovdáneami dehálaš dáhpáhusat eatni álgokultuvrras (ja áhči ge): vurdojuvvon ahki goas máná eaidá ja heaitá lihpariid geavaheames, vázzigohtá ja hállagohtá. Mii adnojuvvo dábálaš autonomiijan/sorjjasvuhtan, heivvolaš buorášanvuohkin/ránnggáštussan ja nu viidáseappot
- Oaidnu ahkái gullelaš láhttemiid hárrái (omd. goas sáhtta leat okto ruovttus, searvat bargamušaide, oskkolaš doaimmaide, duhkoraddamii)
- Máná ja rávesolbmo gaskavuodát (ovdamearkka dihtii gudnevuollegašvuoda, čalbmeoktavuođa, fysihkalaš oktavuođa čájeheami dáfus)
- Sohkabeliid gaskavuodát (vuordámušat rivttes nieida-gánda meannudeapmái, bivttaskodii)
- Giella mii hállujuvvo ruovttus, mánáidgárddis ja dan sullasaš sajiin dahje skuvllas
- Oskku, eallinoainnu, vuoiŋgalašvuoda ja birrasa mearkkašupmi bearašeallimii ja váikkuhusat vuordámušaide mat leat mánái.

10. Boarrásat rávesolbmot

Čatnasa KHJ-gažaldagaide: 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 16

JEARAHALLANBAGADUS: *Čuovvovaš gažaldagat leat jurddašuvvon boarrásat rávesolbmuide. Áigumuš gažaldagaiguin lea kártet mii mearkkašumiid kultuvrralaš oainnuin agáiduvvamii ja ahkái gullelaš nuppástuvvamiidda lea buohcuvuođa oktavuođas.*

ČILGEHUS SUTNJE GEAN DON LEAT JEARAHALLAMIN: Háliidivččen jearrat dus muhtun gažaldagaid vai oaččun diehtit eanet du váttisvuoda birra ja nu maiddá mo mii sáhttit veahkehit du dainna, válddidettiin maid vuhtii du agi ja daid guoskevaš vásáhusaid mat dus leat leamaš.

Oainnut agi ja kultuvrralaš identitehta hárrái

1. Mo don válddahat iežat ahkásaš olbmo?
2. Mo leat du vásáhusat boarráseabbon šaddamis go don daid buohtastahtát iežat seamma ahkásat ustibiid ja fulkkiid vásáhusaiguin?
3. Lea go juoga leahkimis du agis mii veahkeha du hálddašit iežat dálá eallindili?

Oainnut agáiduvvama birra go dan geahččá gillámušaid siva ja hálddašeami čilgejumi ektui

4. Mo váikkuha boarráseabbon šaddan du [VÁTTISVUHTII]? Livččii go dat váikkuhan dutnje eará láhkai jus livččet lean nuorat?
5. Lea go juoga boarrásat leahkimis mii váikkuha dasa mo don giedahalat iežat [VÁTTISVUOĐA]? Livččet go dan giedahallat eará láhkai jus livččet lean nuorat?

Eará/komorbida mediinnalaš váttisvuođaid ja gillámušaid dikšumiid váikkuhusat

6. Leat go dus leamaš dearvvašvuođaváttisvuođat iežat agi geažil?
7. Mo leat du dearvvašvuođagillámušat dahje du dearvvašvuođagillámušaid dikšumat váikkuhan du [VÁTTISVUHTII]?
8. Váikkuhit go du dearvvašvuođagillámušat dahje dikšumat mange láhkai dasa mo don giedahalat iežat [VÁTTISVUOĐA]?
9. Lea go dutnje dehálaš juoga maid don it sáhte dahkat iežat dearvvašvuođadili dahje agi geažil?

Sosiála doarjaga ja dearvvašvuođafuolahusa dovdomearkkat

10. Gii addá dutnje dábálaččat veahki dahje doarju du juohkebeaivválaš dilis? Lea go dát rievdan dál go dus lea du [VÁTTISVUOHTA]?
11. Lea go du [VÁTTISVUOHTA] váikkuhan du gaskavuođaide bearrašii ja ustibiidda?
12. Oaččut go nu ollu veahki ja dakkár veahki maid don vurdet?
13. Lea go sis geat veahkehit du, seamma oaidnu du [VÁTTISVUOĐA] hárrái go dus alddát?

Eanet ahkái guoskevaš nuppástuvvamat

14. Leat go eará rievdamat maid don vásihat mat čatnasit agáiduvvamii ja maid lea dehálaš midjiide diehtit vai mii sáhttit du veahkehit du [VÁTTISVUOĐAIN]?

Positivva ja negatiiva miellaguottut agáiduvvamii ja divššára ja divššohasa gaskavuhtii

15. Mo lea du ahki váikkuhan dasa mo dearvvašvuođabargit meannudit duinna?

16. Lea go oktage, maddái dearvvašvuođabargit, vealahan du dahje meannudan duinna funet du agi geažil? Sáhtát go mitalit munnje eanet dan birra? Mo lea dát vásáhus váikkuhan du [VÁTTISVUHTII] dahje dasa mo don hálddašat dan?

17. [JUS LEA STUORRA AHKEEARRU GASKAL DEARVVAŠVUOĐABARGI JA DIVŠŠOHASA:] Gáttát go munno ahkeearu váikkuhit munno ovttasbargui mange láhkai? Jus nu lea, mo de?

11. Sisafárreaddjit ja báhtareaddjit

Čatnasa KHJ-gažaldagaide: 7, 8, 9, 10, 13

JEARAHALLANBAGADUS: Čuovvovaš gažaldagaid áigumuš lea čohkket dieđuid báhtareddjiin ja sisafárreaddjiin das mo sii leat vásihan johtimiid ja ođđasis ássamiid. Ollu báhtareaddjit leat vásihan stresseheaddji jearahallamiid almmolaš bargiid dahje dearvvašvuođabargiid bealis iežaset ruovtturiikkas, go ledje johtimin (ja dat sáhttet leat dagahan ahte fertejedje guhká orrut báhtareddjiidleairrain dahje eará eahpedorvvolaš diliin) ja vuostáiváldi riikkas. Danne sáhtta ádjánit guhkit áiggi go dábálaččat jearahallojuvvi olbmui, dovdat iežas oadjebassan ja luohttit jearahallanprosessii. Go divššohas ja divššár eaba hála seamma giela hui njuovžilit, de lea áibbas dárbu gulahallat dulkkain.

ČILGEHUS SUTNJE GEAN DON LEAT JEARAHALLAMIN: Guođdit iežas álgoriikka ja ássat ođđa báikái sáhtta sakka váikkuhit olbmo eallimii ja dearvvašvuhtii. Vai mun ádden buorebut du dili, de háliidivčče dus jearrat muhtun gažaldagaid du mátkki birra du álgoriikkas deike.

Duogášdieđut

1. Mii lea du álgoriikka?
2. Man guhká leat orron dáppe _____ (FUOLAHUSRIIKKAS)?
3. Goas ja gainna guđdet _____ (ÁLGORIIKKA)?
4. Manne guđdet _____ (ÁLGORIIKKA)?

Váttisvuođat ovdal johtima

5. Ovdalgo bohtet _____ (FUOLAHUSRIIKII), ledje go makkár ge hástalusat du álgoriikkas mat ledje erenoamáš váddásat dutnje dahje du bearrašii?

6. Muhtun olbmot vásihit vuostegieđageavada, doarrádallama dahje vel veahkaválddi ge ovdalgo sii guđđet iežaset álgoriikka. Lea do dat dáhpáhuvvan dutnje dahje geasage du bearrašis? Háliidat go mitalit munnje juoidá iežat vásáhusaid birra?

Johtimii guoski massimat ja hástalusat

7. Geat dehálaš/lagaš olbmuid báhce álgoriikii?

8. Dábálaš lea ahte olbmot geat guđđet riikka, vásihit massimiid. Leat go don dahje du bearaš vásihan massimiid riikka guođđima geažil? Jus nu lea, makkár massimiid de?

9. Deaividedje go dutnje dahje du bearrašii erenoamáš váttes hástalusat mátkkis _____ (FUOLAHUSRIIKII)?

10. Lea go mihkkege maid don dahje du bearaš váillaht/váillahehpet dan eallimis mii dis lei (ÁLGORIKKAS)?

Dálá oktavuohta álgoriikii

11. Fuolastuvat go daid fulkkiid geažil geat báhce (ÁLGORIIKII)?

12. Lea go fulkkiin (ÁLGORIKKAS) matge vuordámušaid dutnje?

Ođđasis ássan ja ođđa eallin

13. Leat go dus dahje geasge du bearrašis váttisvuodát din visaid, riikalahttuvuođa dahje báhtareaddjistáhtusa oktavuođas dáppe _____ (FUOLAHUSRIIKKAS)?

14. Leat go dus dahje geasge du bearrašis eará hástalusat dahje váttisvuodát mat čatnasit ođđasis ássamii dáppe?

15. Leat go boahtimis _____ (FUOLAHUSRIIKII) leamaš matge posiitiiva váikkuhusat dutnje dahje du bearrašii? Háliidat go mitalit munnje eanet dan birra?

Gaskavuohta váttisvuhtii

16. Lea go mihkkege du johtinvásáhusas dahje dálá orrunstáhtusis dán riikkas mii lea earáhuhtán maidege du [VÁTTISVUOĐA] hárrái?

17. Lea go mihkkege du johtinvásáhusas dahje dálá orrunstáhtusis mii sáhtta dahkat álkibun dahje váddáseabbon oažžut veahki du [VÁTTISVUOĐA] hárrái?

Vuordámušat boahtteáigái

18. Mat doaivagiid ja plánaid leat dus iežat ja bearraša ektui boahttevaš jagiid?

12. Fuolahusolbmot

Čatnasa KHJ-gažaldagaide: 6, 12, 14

JEARAHALLANBAGADUS: Dát modula lea ráhkaduvvon daid olbmuid várás geat leat su fuolahusolbmot gii jearahallojuvvo KHJ-gažaldagaiguin. Dán modula áigumuš lea dutkat fuolahusa hámi ja kultuvrralaš konteavstta. Viidáseappot dutkojuvvojit sosiála doarjja ja streassafáktorat dan olbmo lagamus birrasis gii oažžu fuolahusa, gehččojuvvon fuolahusolbmo oainnu vuođul.

ČILGEHUS FUOLAHUSOLBMUI: Dakkár olbmot go don, geat fuolahit divššohasa dárbbuid, leat hui dehálaš oassálastit dikšunproseassas. Háliidivččen diehtit eanet du gaskavuođa birra [DAN OLBMUI GII OAŽŽU DIVŠŠU] ja dan birra mo don su veahkehat su váttisvuođaguin ja fuolastuvvamiiguin. *Vehkiin* oaivvildan doarjaga ruovttus, lagasbirrasis dahje dán ossodagas. Go mii diehtit eanet dan birra, de mii sáhttit plánet su divššu ulbmilleappot.

Makkár gaskavuohta

1. Man guhká dus lea leamaš fuolahus dan [OLBMOS GII OAŽŽU DIVŠŠU]? Mo álggii du rolla das?
2. Makkár gaskavuohta lea dus dan [OLBMUI GII OAŽŽU DIVŠŠU]?

Fuolahusbargamušat ja kultuvrralaš áddejumiit fuolahusas

3. Mo don su veahkehat [VÁTTISVUOĐAIN] dahje beaivválaš doaimmaiguin?
4. Mii lea dutnje alcesat eanemusat addevaš su veahkeheamis?
5. Mii lea dutnje eanemusat hástaleaddji su veahkeheamis?

6. Mo, jus lea nu, lea su [VÁTTISVUOHTA] rievddadan dudno gaskavuođa?

Muhtumin váikkuhit dan fuolahussii mii addojuvvo, kultuvrralaš árbevierut das mo earáid galgá veahkehit. Dat sáhttet leat dakkár áddejumiit dahje geavadat mat bohtet olbmo iežas bearrašis dahje birrasis. Kultuvrralaš árbevieruiguin oaivvildan ovdamearkka dihtii maid olbmot dahket dan birrasis masa don gulat, doppe dan sajis gos du bearaš bohtá dahje doppe gos don boadát, dahje maid olmmoš dahká daid olbmuid gaskkas geat hállet seamma giela go don ieš dahje bohtet seamma álbmogis dahje gullet seamma čearddalašvuhtii, sohkabeallái dahje seksuála sodjui, dahje oskui dahje religiovdnii.

7. Leat go matge kultuvrralaš árbevieruid mat váikkuhit du lahkoneapmái go don veahkehat [OLBMO GII OAŽŽU DIVŠŠU]?

8. Lea go dakkár veahki viidodat maid don attát sutnje, earálágan man nu láhkai go dat maid vuorddásii dan servodagas mas don boadát dahje son bohtá? Lea go dat earálágan go dat maid servodat dáppe dábálaččat vuordá?

Fuolahusbargamušaid sosiála konteaksta

9. [JUS FUOLAHUSOLMMOŠ LEA BEARAŠLAHTTU:] Mo dii bearašin gieđahallabehtet dán [VÁTTISVUOĐA]?

10. Leat go earát, nugo bearašlahtut, ustibat dahje ránnját geat maid veahkehit su, dáinna [VÁTTISVUOĐAIN]? Jus nu lea, maid sii de dahket?

11. Mo du mielas orru dan veahki viidodat leamen maid son oažžu earáin iežas [VÁTTISVUOĐA] hárrái?

Oapmahaččaid rolla

12. Maid don jurddašat iežat rolla birra fuolahusa addimis [OLBMUI GII OAŽŽU DIVŠŠU] dál ja boahhteáiggi?

13. [JUS LEA EAHPEČIELGGAS:] Maid don jurddašat iežat rolla birra dan divššus maid son oažžu dán ossodagas?

14. Mo mii sáhttit dahkat álkibun dutnje veahkehit [DAN OLBMO GII OAŽŽU DIVŠŠU] iežas [VÁTTISVUOĐAIN]?